Trzeciakowski, Jan

Stanowisko mezolityczne wydmowe Holendry Brzezińskie I, pow. Konin

Światowit 29, 59-72

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

JAN TRZECIAKOWSKI

STANOWISKO MEZOLITYCZNE WYDMOWE HOLENDRY BRZEZIŃSKIE I, POW. KONIN

POŁOŻENIE STANOWISKA I WARUNKI GEOLOGICZNE

Stanowisko znajduje się na wschód od Konina, w odległości 6,5 km od centrum starego Konina, i 1800 m na północ od szosy Konin—Koło (ryc. 1). Teren stanowiska jest ograniczony od zachodu drogą polną

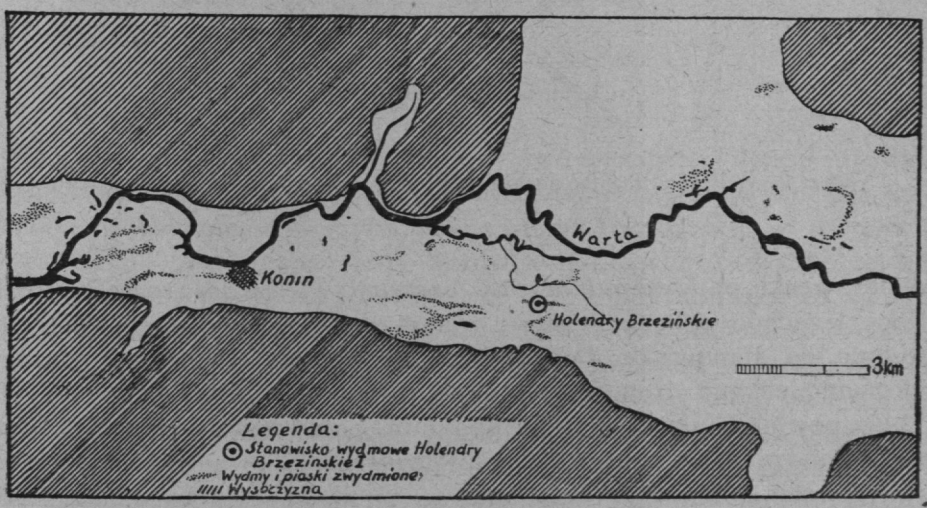

Ryc. 1 — Holendry Brzezińskie I — położenie stanowiska.

prowadzącą z Holendrów Brzezińskich do Kociętowy i Skrzynki, a od wschodu zabudowaniami J. Wojciechowskiej (ryc. 2).

W pradolinie Warty na wschód od Konina, na lewym brzegu Warty, występują dwa pasma wydmowe i pasmo drobnych pagórków zwydmionych, które znaczą etapy odsuwania się koryta Warty od południowego wysokiego brzegu pradoliny. Wszystkie trzy pasma przed-

stawiają dzisiaj formy silnie rozwiane bądź zniszczone przez eksploatację piasku i zabudowę terenu. Stanowisko Holendry Brzezińskie I występuje na drugim pasmie wydmowym, to jest w odległości około 800 m na północ od południowego wysokiego brzegu pradoliny. Zajmuje ono zachodni kraniec wydmy wałowej, który pierwotnie przed-

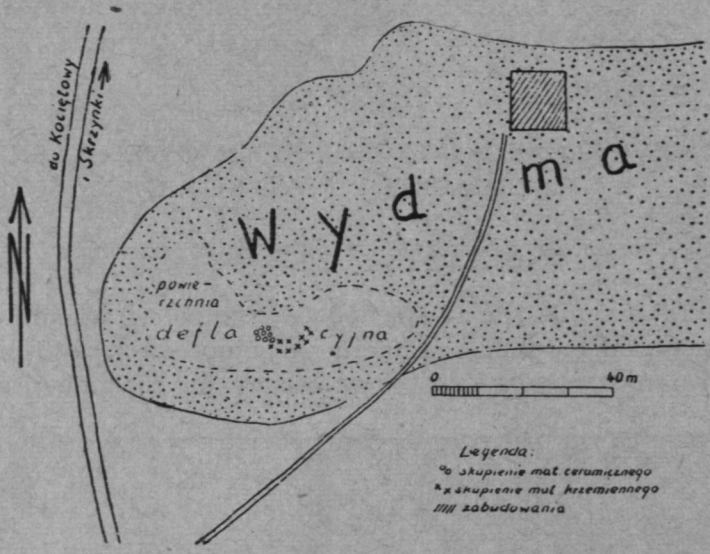

Ryc. 2 — Holendry Brzezińskie I, pow. Konin, — plan stanowiska.

stawiał wąski półwysep otoczony bagnami — bardzo rozległymi na północ i zachód od stanowiska i wciskającymi się wąskim klinem na południe od stanowiska. Dzisiaj sytuacja ta jest nieco zatarta przez wykonanie nasypu drogowego i silne rozwianie wydmy.

Duża powierzchnia deflacyjna obejmuje południowy i zachodni stok interesującego nas krańca wydmy. Powierzchnia ta zaznacza się rynnowym wgłębieniem długości ponad 60 m, biegnącym na odcinku południowego stoku ze wschodu na zachód i skręcającym na północ na odcinku stoku zachodniego (ryc. 2). Ponad 90% zebranego materiału krzemiennego występowało w postaci elipsowatego skupienia (długości około 11 m) mniej więcej w połowie wymienionej powierzchni (ryc. 2); pozostała część była rozrzucona na dużej części tej powierzchni poza skupieniem. Niemal zupełnie jałowa była zachodnia część powierzchni. Skupienie materiału krzemiennego występowało w tej części, gdzie deflacja nie osiągnęła spągu poziomu iluwialnego starej gleby wydmowej, podczas gdy na północ od skupienia (i częściowo na

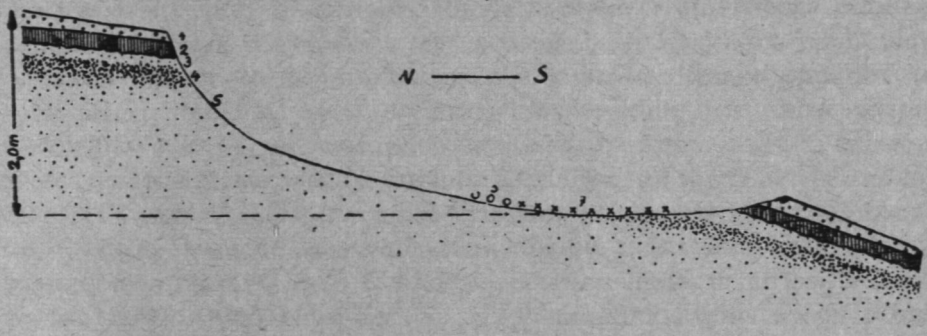

Ryc. 3 — Holendry Brzezińskie I, pow. Konin. Schematyczny profil stanowiska. 1 — piasek współcześnie nawiany, 2 — gleba, 3 — poziom bielicowy, 4 — poziom iluwialny, 5 — podłoże piaszczyste.

zachód) zeszła znacznie poniżej tego poziomu (ryc. 3). W bezpośrednim sąsiedztwie skupienia materiału krzemiennego znajdowało się skupienie drobnych, mało charakterystycznych skorup, należących do epoki brązu lub późniejszych.

INWENTARZ KRZEMIENNY

Na stanowisku użytkowany był w przeważającej ilości surowiec krzemienny narzutowy z miejscowych źródeł. Poza nim występują dwa gatunki krzemienia, o których pochodzeniu trudno jest w tej chwili rozstrzygnąć, oraz skąpe ślady surowca górnoastarckiego (kilka odpadków i ułamków wiórów — tabl. III ryc. 1). W związku ze sprawą źródeł użytkowanego na stanowisku surowca, przeprowadziłem odpowiednie poszukiwania w najbliższej okolicy stanowiska. Źródła zaopatrywania się w miejscowy surowiec narzutowy mogły być dwa, a mianowicie: wietrzeliska moreny dennej występujące na wysoczyźnie w bezpośrednim sąsiedztwie pradoliny oraz wietrzelisko płata moreny dennej wyłaniającego się w pradolinie spod piasków terasowych na północny-wschód od Holendrów Brzezińskich, na terenach wsi Rożek. Między zestawem typów surowca krzemiennego występujących na powierzchni wietrzelisk wysoczyznowych i na powierzchni wietrzeliska występującego w pradolinie zachodzą wyraźne różnice. Te pierwsze zawierają w dużej ilości surowce użytkowane do produkcji części inwentarza, którą można uważać za typowo mezolityczną i która obejmuje rdzenie mikrolityczne i zbrojniki, skrobacze odłupkowe i rdzeniowate drobne i bardzo drobne oraz drobne narzędzia tzw. wielorakie.

Gatunki krzemienia występujące na powierzchni wietrzeliska w pradolinie mają mniej liczne i zawsze wątpliwe (mało wyraźne) analogie w surowcach użytkowanych do produkcji części inwentarza, która można uznać za typowo mezolityczną.

Jeden z dwu wyżej wymienionych surowców — dla których nie znaleziono żadnych analogii w gatunkach surowca miejscowego — jest reprezentowany przez dwa drapacze wiórowe (tabl. VI ryc. 5, 6 — surowiec barwy szarej z odcieniem sepiowym, przełom gładki), drugi (barwy szarej, przełom szorstki, drobne wtręty kwarcytowe) przez jeden drapacz wiórowy (tabl. VI ryc. 7), wreszcie przez większość wiórów średnich, tej samej wielkości jak wióry, z których wykonano drapacze (tabl. III ryc. 3, 5—12; tabl. VI ryc. 12). Należy podkreślić, że część inwentarza, którą można uważać za typowo mezolityczną została wyprodukowana wyłącznie z surowców znajdujących dokładne odpowiedniki w surowcach miejscowych opisanych wyżej.

Rdzenie mikrolityczne jednopodstawowe, 15 sztuk, w tym pięć wiórowych wykonanych z drobnych głazików, o piętach zawsze zaprawianych (tabl. I ryc. 2, 3, 5, 6) i dziesięć wiórowo-odłupkowych i odłupkowych, wykonanych z głazików i okruchów termicznych, o piętach zaprawianych bądź dzikich (tabl. I ryc. 1, 4, 7, 10). Jeden z rdzeni wiórowych był użytkowany jako łuszczniк (tabl. I ryc. 5), z jednego rdzenia wiórowo-odłupkowego wykonano gruby świder (tabl. I ryc. 10).

Łuszczniк drobny, dwubiegunowy o soczewkowatych przekrojach oraz fragment łuszcznika.

Wióry mikrolityczne, w większości we fragmentach, razem około 200 sztuk (tabl. III ryc. 13—33); fragmenty należą z kolei w większości do przysęczkowach (tabl. III ryc. 13—22).

Fragmenty wiórów średnich (wspomnianych już wyżej, wykonanych w większości z surowca niewiadomego pochodzenia, w pozostałej części z surowca miejscowego — 28 sztuk (tabl. III ryc. 5—12).

Odłupki drobne, bardzo nieregularne, dość często cienkie lub o silnie ścieniających się bokach, całe i we fragmentach — razem 80 sztuk. Nieliczne z tych odłupków mają zaretuszowane w różny sposób drobne partie krawędzi bądź noszą ślady użytkowania (tabl. III ryc. 2—4).

Odpadki z produkcji rdzeni i półsurowca, 40 sztuk wielkości rdzeni mikrolitycznych i nieco mniejsze. Poza tym 300 sztuk drobnych i bardzo drobnych odpadków (poniżej 2 cm długości).

Odpadki z produkcji zbrojników, czyli tzw. odpadki mikrolityczne albo rylcowce, 38 sztuk przysęczkowych różnej wielkości (tabl. IV ryc. 17, 18, 25—34; tabl. V ryc. 1—5), w tym kilka nieudanych (tabl. IV ryc. 17, 18; tabl. V ryc. 1—5); jeden środkowy (tabl. V ryc. 6) i jeden wierzchołkowy (tabl. V ryc. 7).

Zbrojniki (tabl. IV) reprezentowane są przez 13 bardzo drobnych ostrzy igiełkowatych całych i we fragmentach (tabl. IV ryc. 1—12), 3 wiórki zaretuszowane, stanowiące prawdopodobnie półfabrykaty tych ostrzy (tabl. IV ryc. 13—14), trójkąt smukły prawie prostokątny (tabl. IV ryc. 16). 2 tylczaki nawiązujące do form znanych ze stanowiska Stawinoga w pow. Pułtusk (tabl. IV ryc. 19, 20)[1], półtylczak z zabiegiem rylcowczym i fragment takiego półtylczaka (tabl. IV ryc. 21, 22) i 3 inne okazy stanowiące fragment i dwa półfabrykaty innych zbrojników (tabl. IV ryc. 15, 23, 24). Ostrza igiełkowate (tabl. IV ryc. 1—14), które tworzą najliczniejszą i bardzo charakterystyczną grupę są opracowane w większości w postaci trójkątów i rzadziej w postaci innych form, w kilku wypadkach posiadają bardzo delikatne łuskanie na bokach przeciwległych tylcowi (ostrzach; tabl. IV ryc. 1, 3, 5—7, 13). Takie samo łuskanie na bokach przeciwległych tylcowi spotykamy u wszystkich pozostałych typów zbrojników (tabl. IV ryc. 16, 20, 22).

Skrobacze drobne i bardzo drobne, 9 sztuk (i 2 ułamki skrobaczy). Wykonane z odłupków różnej grubości i półsurowiaków rdzeniowatych (tabl. V ryc. 8—15). Większość z nich ma drapiska nieregularne i połączone z mniej lub bardziej wyraźnymi pazurami.

Skrobacze zgrzebłowate, 2 sztuki, wykonane z dość grubych odłupków, łączone z pazurami (tabl. II ryc. 5).

Skrobacze z nieregularnych dość grubych półsurowiaków rdzeniowatych, 2 sztuki (tabl. VI ryc. 13, 14).

Drapacze krótkie z odłupków bądź wióroodłupków, 4 sztuki, w tym dwa o drapiskach łukowych (tabl. VI ryc. 1, 2) i dwa o drapiskach pazurowatych (tabl. VI ryc. 3, 4). Jeden z tych ostatnich ma zaretuszowane boki od strony spodniej.

Drapacze wiórowe, 5 sztuk, wszystkie z odłamanymi dolnymi częściami wiórów (tabl. VI ryc. 5—8, 11), jeden z nich ma retusz na prawym boku. Należy tu także wymienić okaz, który jest prawdopodobnie zaczątkowcem drapacza wiórowego (tabl. VI ryc. 12).

Poza mniej lub bardziej wyraźnymi pazurami połączonymi z drapiskami skrobaczy drobnych i bardzo drobnych oraz pazurami połączonymi ze skrobaczami zgrzebłowatymi opisanymi wyżej, należy tu wymienić: pazur połączony z przekłuwaczem wykonany z nieregularnego odłupka (tabl. II ryc. 1a), pazur zaczątkowy wykonany z cienkiego odłupka (tabl. II ryc. 2) oraz okazy przedstawione na tabl. V ryc. 18

[1] H. Więckowska, M. Marczak, *Próba podziału kulturowego mezolitu Mazowsza*, „II Konferencja poświęcona problematyce prahistorii pleistocenu i wczesnego holocenu Polski, Warszawa 3—5.V.1965" (powielone), s. 1—32.

TABLICA I

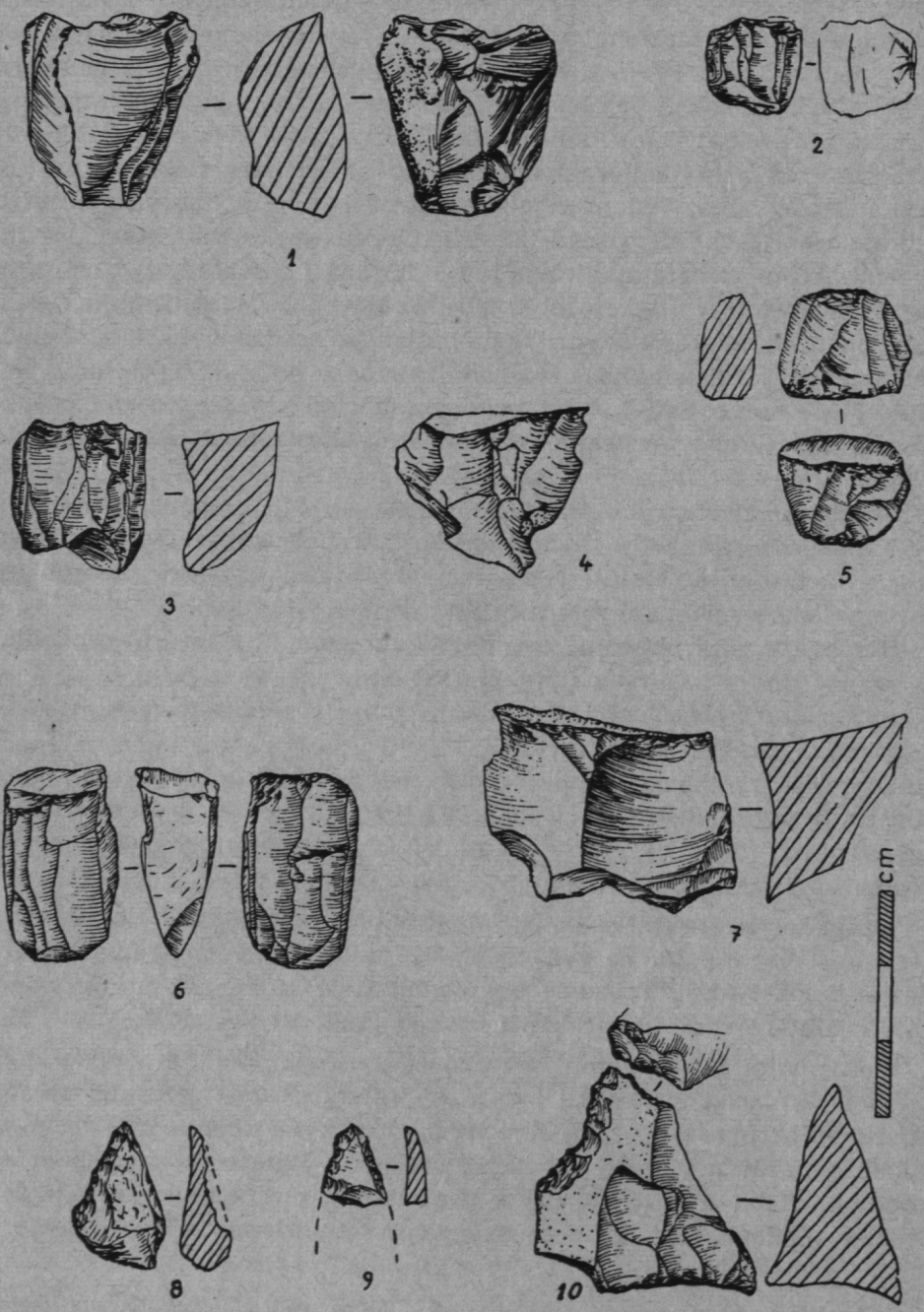

rys. J. Nieniadomska i autor

Holendry Brzezińskie, pow. Konin.

TABLICA II

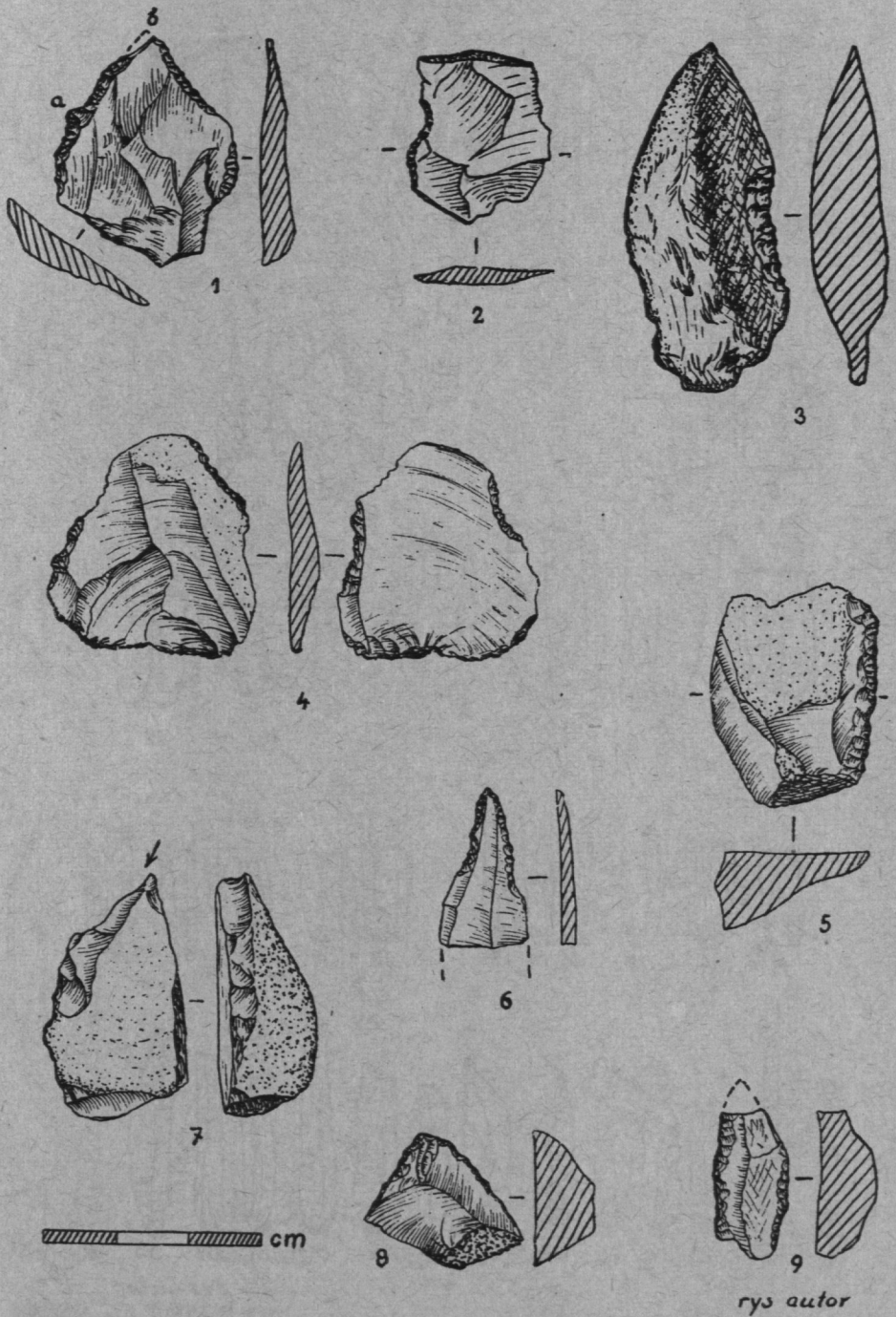

Holendry Brzezińskie, pow. Konin.

TABLICA III

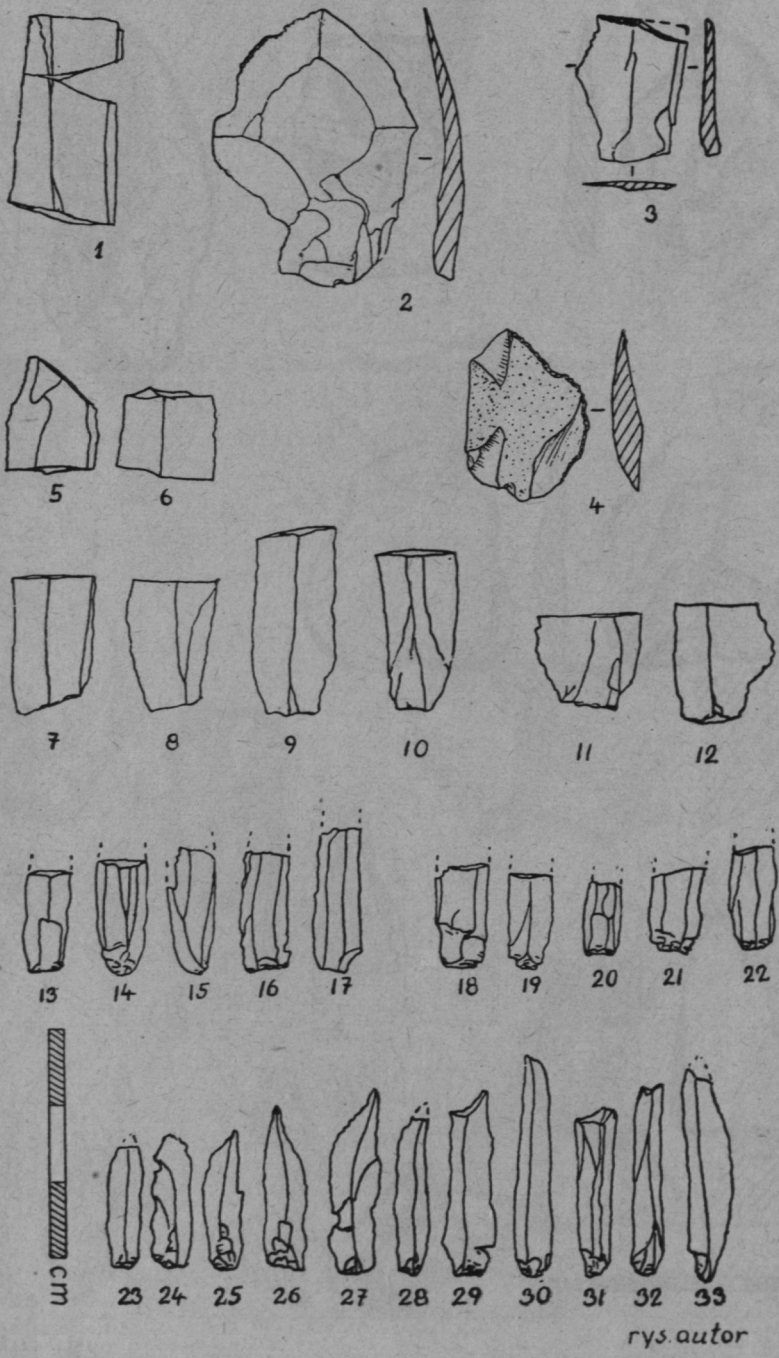

Holendry Brzezińskie, pow. Konin.

TABLICA IV

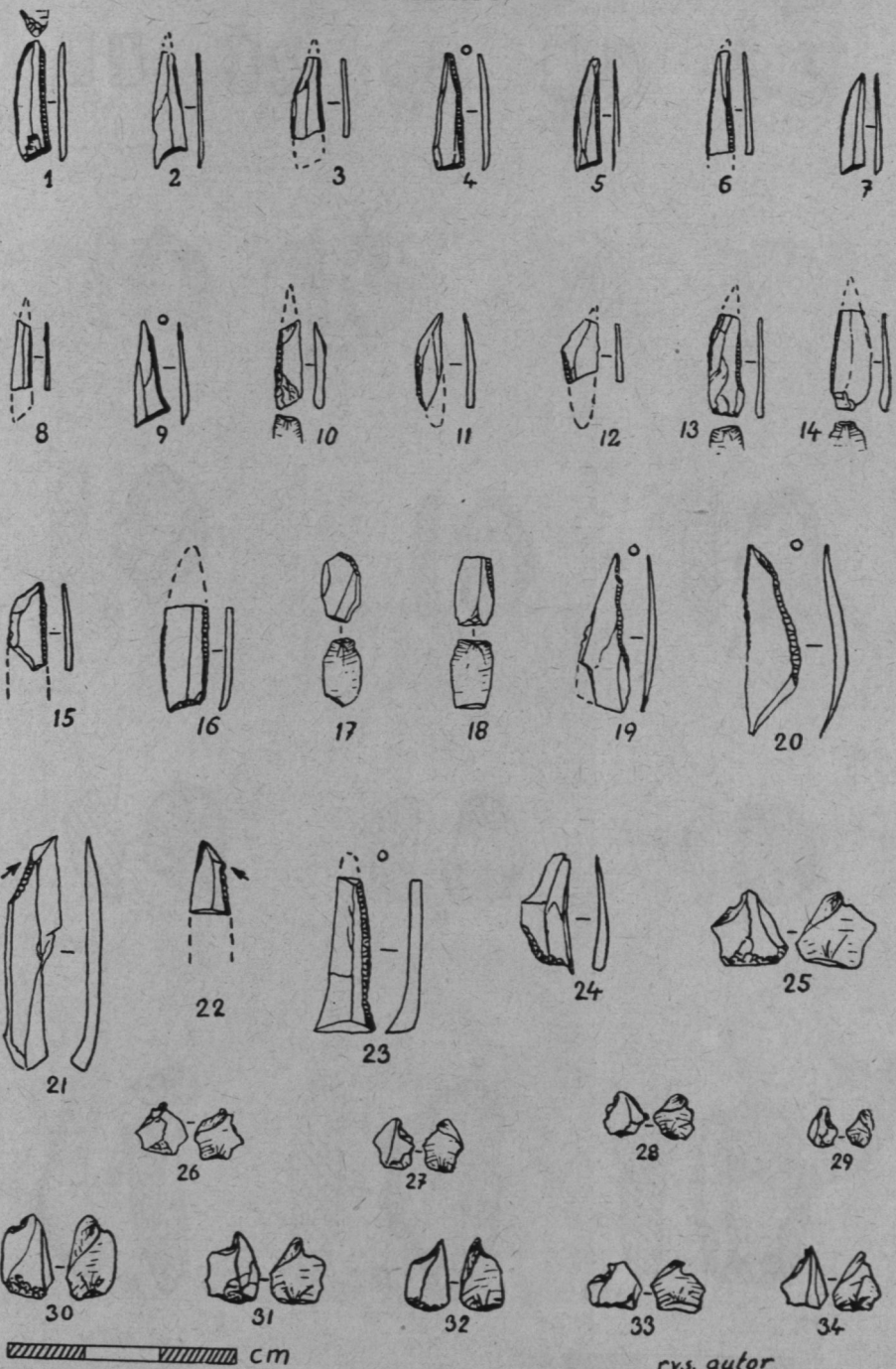

Holendry Brzezińskie, pow. Konin.

TABLICA V

Holendry Brzezińskie, pow. Konin.

TABLICA VI

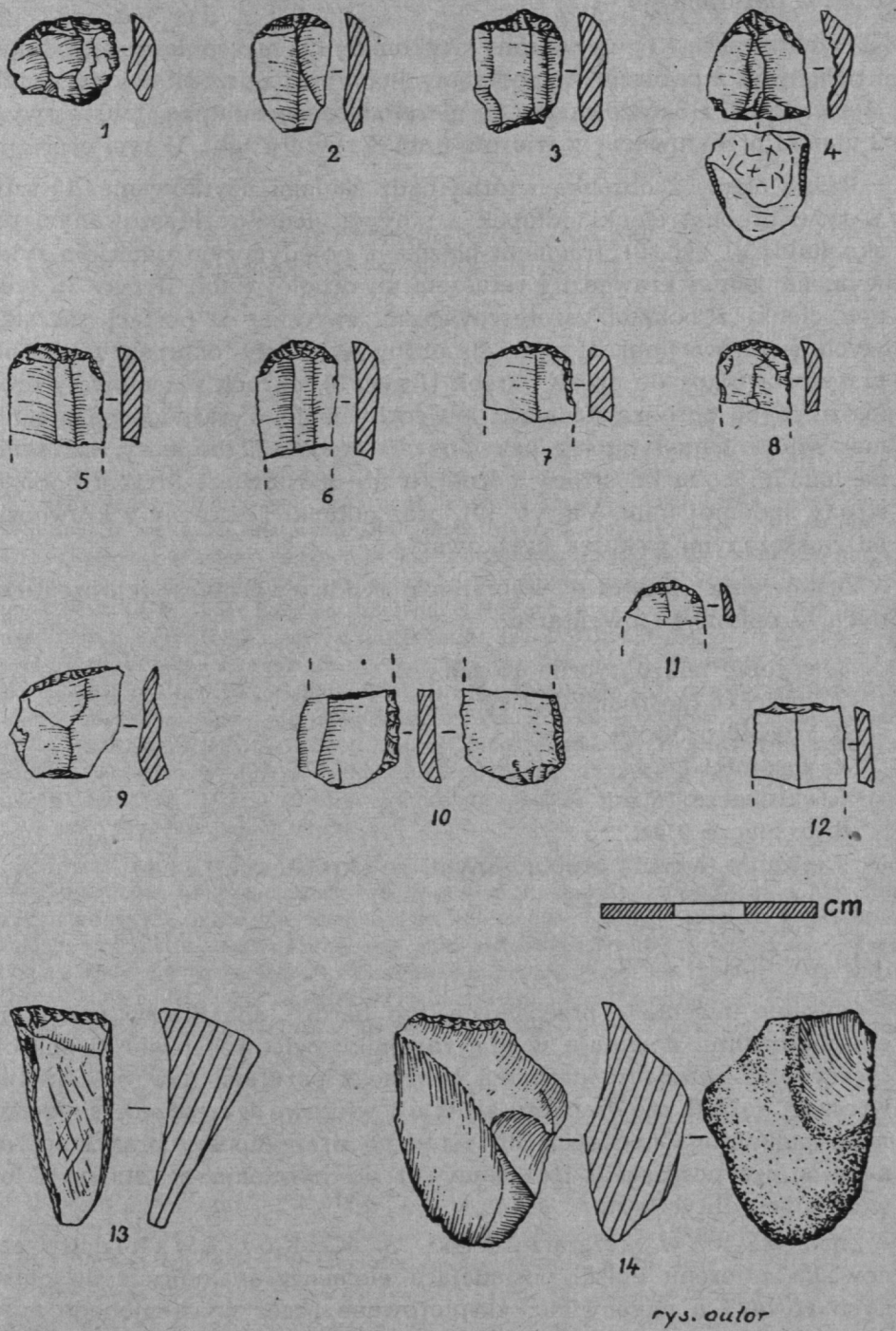

rys. autor

Holendry Brzezińskie, pow. Konin.

i tabl. II ryc. 8, 9, które w opisywanym inwentarzu wiążą się najbardziej z pazurami.

Przekłuwacze, 1 uszkodzony wykonany z nieregularnego odłupka i połączony z pazurem (wspomniany już wyżej i przedstawiony na tabl. II ryc. 1b). 1 z bardzo drobnego nieregularnego odłupka (tabl. I ryc. 8). 2 ułamki przekłuwaczy z wiórów (tabl. I ryc. 9 i tabl. II ryc. 6).

Różne okazy z obróbką wtórną bądź śladami użytkowania, 15 sztuk w tym: drobny, cienki odłupek z nibypółtylcem zaretuszowanym płasko (tabl. VI ryc. 9), fragment głazika z pojedynczym odbiciem rylcowym na jednej krawędzi i retuszem na drugiej (tabl. II ryc. 7), odłupek cienki z bokami zaretuszowanymi zwrotnie w postaci zaczątkowych świdrów (tabl. II ryc. 4), gruby spiczasty odłupek z obróbką przystosowującą do oprawy (tabl. II ryc. 3), okruch rdzeniowaty drobny ze skąpą obróbką nadającą mu cechy mało wyraźnego pazura, ułamek wióra tego typu jak używane do produkcji drapaczy, załuskany na jednym boku od strony górnej, a na podstawie i drugim boku od strony spodniej (tabl. VI ryc. 10), oraz odłupki i okruchy z krawędziami złuszczonymi wskutek użytkowania.

Zestawienie ilościowe wybranych typów wyrobów reprezentowanych w opisanym inwentarzu:

1. rdzenie mikrolityczne 15 szt.
2. łuszczki (pośredniki) 3 szt.
3. rylcowce 38 szt.
4. zbrojniki 24 szt.
5. skrobacze 15 szt.
6. drapacze 9 szt.
7. pazury (łącznie z połączonymi ze skrobaczami) 11 szt.
8. przekłuwacze 4 szt.
9. rylce (?) 1 szt.
10. świdry (?) 2 szt.

Opisany inwentarz przedstawia typ bardzo charakterystyczny dla epoki mezolitu: dominują w nim zbrojniki, rylcowce i wiórki mikrolityczne oraz skrobacze drobne i łączone z pazurami (tzw. wielorakie), wreszcie dość liczne drapacze krótkie i wiórowe wywodzące się z późnego paleolitu. Obecność tych ostatnich oraz zupełny brak trapezów nasuwa przypuszczenie, że mamy tu do czynienia ze stanowiskiem wczesnomezolitycznym.

Znane są już w literaturze dzięki S. K. Kozłowskiemu stanowiska z terenu Polski posiadające elementy analogiczne do opisanych wyżej [2], a mianowicie: eksplorowane przez wymienionego auto-

ra stanowisko Płazówka II w pow. kolbuszowskim; stanowisko „Pieńki" w Świdrach Wielkich w pow. otwockim, eksplorowane przez S. Krukowskiego i wspomniane przez niego w Kronice Konserwatora[3]; stanowisko Czernichów I pod Krakowem[4] eksplorowane przez A. Jurę; stanowisko Telążna Leśna, pow. włocławski, eksplorowane przez J. Trzeciakowskiego i inne.

STATION MÉSOLITHIQUE DUNAIRE DE HOLENDRY BRZEZIŃSKIE I, DISTRICT DE KONIN

Résumé

La station est située dans la vallée de la Warta, à 6,5 klm à l'est de la ville de Konin, dans une dune contiguë à un vaste terrain marécageux (fig. 1). Plus de 90 p.-cent des silex présentés dans cet article étaient concentrés en un ensemble relativement dense, situé à peu près dans la partie centrale d'une vaste superficie de déflation; le reste des matériaux était dispersé en dehors de ce groupement (fig. 2 et 3). Plusieurs données démontrent que l'inventaire de la station constitue un ensemble pur, sans additions. Des pointes très petites, pour la plupart triangulaires (pl. IV fig. 1—14), sont dans cet ensemble l'élément le plus caractéristique et le plus nombreux. Les microlithes et les microburins (pl. IV fig. 15—34, et pl. V fig. 1—7) sont relativement nombreux aussi, de même que les lamelles microlithiques (pl. III fig. 13—33) qui sont le produit initial dans la production des microlithes. Outre les formes que nous venons de mentionner, l'inventaire de la station comporte des nucléi microlithiques, des grattoirs irréguliers petits et très petits, souvent pourvus d'un perçoir (pl. V fig. 8—18; pl. II fig. 5, et pl. VI fig. 13, 14), des grattoirs sur lame (pl. VI fig. 5—8, 11), et d'autres encore. Les burins sont absents, exception faite d'un pièce douteuse (pl. II fig. 7).

L'absence complète des trapèzes, et la présence des grattoirs qui tirent origine du Paléolithique final, suggèrent que la station en question appartient au Mésolithique inférieur. Il existe, en territoire de la Pologne, plusieurs stations à inventaire lithique présentant des analogies soit plus, soit moins étroites avec celui de la station de Holendry Brzezińskie I, à savoir: station de Płazówka II, district de Kolbuszowa; station de Pieńki, district d'Otwock; station de Czernichów, district de Cracovie; station de Telążna Leśna, district de Włocławek, et d'autres encore. Un grou-

---

[2] S. K. Kozłowski, *Z problematyki polskiego mezolitu*, „Archeologia Polski", t. 10, 1965, z. 1, s. 168—170, tabl. V; tenże, *Niektóre uwagi o polskim mezolicie*, „II Konferencja poświęcona problematyce prahistorii pleistocenu i wczesnego holocenu Polski, Warszawa 3—5.V.1965" (powielone), s. 46—49.

[3] S. Krukowski, *Kronika Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Kieleckiego za rok 1924*, „Wiadomości Archeologiczne", t. 10, 1929, s. 243—244.

[4] Por. pracę S. K. Kozłowskiego o tym stanowisku w niniejszym tomie „Światowita".

pe de ces stations a servi à M. S. K. Kozłowski de point de départ permettant de distinguer la civilisation de Pieńki et de l'identifier comme civilisation à part. Le nom que M. Kozłowski a donné à cette civilisation nouvelle provient du gisement de Pieńki, découvert par M. S. Krukowski et mentionné par cet auteur dans une publication parue en 1929.